

Максим Блакитний

З ІСТОРІЇ СЕЛА КОСТОБОБРІВ

У статті йдеться про історичну минушину с.Костобобрів Семенівського району Чернігівської області.

Ключові слова: село, селянин, школа, волость.

Село Костобобрів входить до складу Семенівського району Чернігівської області. Розташоване на півночі району, поряд з кордоном Брянської області Російської Федерації.

Точних документальних відомостей про виникнення поселення немає. Не виключено, що на території села люди жили вже за часів Київської Русі (IX – XIII ст.), оскільки біля населеного пункту були знайдені залишки городища та курганного могильника.

Село було засноване «при обширном, заросшем травой болоте, называемом Узники и при реке Ржавце, раньше называемой Костобобр». Назва походить від річки Коста (Кость, з притоками Костиця і Молодва), у якій водилися бобри.

Заснував село Іван Бистрицький – шептаківський староста (був старостою с.Шептаки з 1687 по 1708 рр.). Він же був свояком гетьмана І.Мазепи. У 1708 р. гетьман І.Скоропадський віддав с.Костобобр, називаючи його «займища на речке незабаром воно було приєднане до Шептаківської сотні Стародубського полку під управлінням гетьманської булави. На 1724 р. до складу Шептаківської сотні входили такі населені пункти: Шептаки, Печенюги, Яворостовичі (Форостовичі), Ларинівка, Фаївка, Бугримівка, Машево, Старий і Новий Жадов, Костобобр, Архипівка, Бучки, Андрейковичі, Кистер, Камінь, Слобода Кам'янська, Попівка, Мабекино. Стародубський полк було створено в 1663 р. не тільки як військову одиницю, а передусім адміністративну (до того його сотні входили до складу Ніжинського полку). Складався з 11 сотень. На 1723 р. у Стародубському полку нараховувалося 3116 кінних і 1007 піших козаків.

Покровський храм с.Костобобр було збудовано на початку XVIII ст. за сприяння священика Іоана Завадського і ктитора (особа, що надавала кошти на будівництво чи ремонт храму) Петра Лицарева.

21 серпня 1729 р. у селі відбулося велике свято. Зокрема, було відремонтовано і заново оздоблено Покровський храм. У церкві провели урочисту службу. У цей час священиками при храмі були Агафон та Іоан Завадські (на святкову службу завітали намісник Новгород-Сіверської протопопії Григорій Зележурський, священик с.Архипівки Григорій Хоминський, священик с.Воробійовки Симеон). На 1734 р. священиком у селі служив Петро Агафонович Завадський.

Згідно з описом майна, яке мав гетьман Д.Апостол на території Стародубського полку (на 1734 р.), у селі були: «церковь деревянная, обывателей пахотных 58 дворов... имелся шинок и мельница на реке Костобобре» [1].

Козаки села входили до Костобобрівського куреня Шептаківської сотні Стародубського полку. Виборному курінному отаману підпорядковувалися козаки цього куреня (від 10 до 40 козаків). А вже отаман виконував накази сотника. Так, у 1740 р. у селі жили козаки Денис Кулак, Антон Кулак та ін. [2]

© Блакитний Максим Михайлович – учений секретар Чернігівського історичного музею імені В.В.Тарновського.

16 травня 1767 р. Пирятинська сотенна канцелярія видала розпорядження, згідно з яким розшукувалися злочинці, що напоїли отруйним зіллям мешканців с.Костобобр Василя Килимонова і Єфима Лицєрова, посполитих бунчукового товариша Павла Максимовського. Зокрема, розшукувалися мешканці с.Дем'янок Халимон і Грицько Білоножки, за затримання яких була призначена нагорода 20 крб. [3]

У другій половині XVIII ст. село належало графу К.Г.Розумовському. Так, за описом 1781 р., у Костобобрі було 203 хати і 172 двори. На 1790 р. у населеному пункті проживало 615 чоловіків і 598 жінок.

На початку XIX ст. село отримало статус центру Костобобрівської волості Новгород-Сіверського повіту Чернігівської губернії. До складу останньої входили: с.Архипівка (і хутори — Слепушкіна, Кисловського, Гранкин), с.Залізний Міст, с.Костобобр (і д.Олександрівка, х.Леусовка, х.Карасі та х.Чайкин), д.Галаганівка, д.Леонівка, д.Грем'ячка (х.Косовича). На 1810 р. у селі проживало 643 чоловіки і 630 жінок. У 1830 р. — 667 чоловіків і 663 жінки.

У 1812 р. у містечку Семенівка було сформовано 2-ий Чернігівський кінно-козацький полк, до якого увійшли 833 ополченці з північних повітів Чернігівської губернії, серед яких були і мешканці с.Костобобр. Полк брав участь у охороні підступів до Тули, Калуги, а потім — у знищенні відступаючої французької армії імператора Наполеона. Також у 1812 р. з мешканців Новгород-Сіверського повіту Чернігівської губернії було сформовано піший полк ополчення ("7-ий Чернігівський піхотний полк»), який прикривав тили російської армії і воював на території сучасної Польщі (Герцогства Варшавського) у 1813 р. Полком командував майор Данило Карпека. У цьому полку з 2117 рядових 59 вояків було саме з с.Костобобр. Ці солдати-кріпаки належали поміщику графу Розумовському.

Список рядових чернігівського ополчення з с.Костобобр:

Андросенок Леонтій Карпович (22 роки)
Блакитни Петро Семенович (24 роки)
Бондар Євстрат Мартинович (18 років)
Бондарьов Гнат Сидорович (18 років)
Бутков Прокоп Зиновійович (31 рік)
Будаєв Родіон Малихович (18 років)
Валєвич Іван Степанович (21 рік)
Валінський Тимофій Сергійович
Голутва Степан Іванович (21 рік)
Дорошенко Ларион Лєонович (31 рік)
Дегтяренко Михайло Силинович (23 р.)
Івченко Архип Ісакович (31 р.)
Івченко Кондрат Данилович (22 р.)
Ігнатцов Василь Моїсейович (23 р.)
Кабиш Пилип Андрійович (18 р.)
Курочкин Самуїл Аверкієвич (18 р.)
Козел Давид Миронович (19 р.)
Конопля Данило Іванович (20 р.)
Кожем'яка Ларион Іванович (20 р.)
Кулаков Євмен Олексійович (18 р.)
Лабков Андрій Дорофєйович (37 р.)
Лабков Давид Єрофєйович (23 р.)
Лабков Мирон Терентійович (20 р.)
Лазаренок Федір Дмитрович (18 р.)
Липус Філімон Максимович
Литвяков Матвій Семенович (21 р.)
Лобок Степан Наумович (23 р.)
Лозковий Корній Ілліч (30 р.)
Макеєнок Павло Денисович (20 р.)

Мицук Лук'ян Іванович (24 р.)
Макишенок Осип Павлович (36 р.)
Мамай Федір Іванович (46 р.)
Марченко Семен Омелянович (18 р.)
Мардишка Яків Олексійович (30 р.)
Пацук Семен Мартинович (32 р.)
Понтус Кирило Юхимович (21 р.)
Пунтус Аврам Кондратович (23 р.)
Полусман Григорій Герасимович (27 р.)
Раскот Ілля Захарович (25 р.)
Ребина Кондрат Степанович (48 р.)
Розявка Тимофій Глимович (18 р.)
Рубан Гурій Карнейович (19 р.)
Рубан Зиновій Лаврентійович (18 р.)
Седень Омелян Дем'янович (18 р.)
Седень Євсей Ларионович (20 р.)
Тимошенко Гнат Власович (18 р.)
Товкач Іван Терентійович (45 р.)
Туров Лук'ян Константинович (18 р.)
Туров Моїсей Андрійович (19 р.)
Фещенок Федір Титович (19 р.)
Фещиєнок Яків Євтіхійович (19 р.)
Харитонов Матвій Карнійович (18 р.)
Шебеда Аврам Кондратович (50 р.)
Шебеда Харитон Ісаєвич (45 р.)
Шкабора Мартин Аверкийович (20 р.)
Шкабарин Антон Денисович (19 р.)
Шкобар Дмитро Маркович (18 р.)
Шкобара Дмитро Моїсейович (18 р.)
Шпак Никифор Іванович (37 р.) [4].

У 1857 р. в селі було побудовано цукровий завод, яким володіла княгиня Аглаїда Павлівна Голіцина.

На 1859 р. у всій Чернігівській губернії мешкало майже 1,5 млн. населення. У Новгород-Сіверському повіті було 13080 дворів, у яких мешкало понад 90 тис. жителів. У повіті проживало майже 87 тис. українців, 2162 євреїв, 1127 росіян. Тобто українці становили понад 96 % від усього населення даної місцевості [5]. Село Костобобр розташоване на поштовому тракті Новгород-Сіверський–Стародуб, у ньому було 197 дворів (у яких мешкало 688 чоловіків і 725 жінок). На х.Узруй (був один двір і мешкало 13 людей) працював чавуноливарний завод, на козацькому х.Чайкин (чотири двори, в яких мешкало 33 людини) була поштова станція, на х.Карасі (два двори і мешкало 7 людей) розміщувався цегельний завод, х.Миклашевського (один двір і мешкало 7 чоловік), також поблизу розташовані хутори Почетуха, Кисловського, Савченков, Чайковського, Сергієвський [6].

У жовтні 1860 р. у с.Костобобрі при Покровській церкві була відкрита церковно-приходська школа, що мала двох викладачів. На той час там навчалось 27 хлопчиків і 3 дівчинки [7].

У 1861 р. священником Покровського храму був Михайло Кочерга. За описом, церква була дерев'яна, на кам'яному фундаменті з дзвіницею. У храмі зберігалось Євангеліє 1701 р. московського видання. На дзвіниці висів дзвін, відлитий 20 червня 1712 р. (вагою 2 пуди – понад 32 кг). Найближчими містами, де у XVIII ст. виготовляли дзвони, були Стародуб і Новгород-Сіверський. У церковному архіві Покровської церкви зберігалися метричні книги (записи про народження, укладення шлюбів і смертність населення) з 1818 р.

У 1863 р. церковним старостою Покровської церкви було призначено селянина Стефана Мокренка [8].

На 1866 р. у церковноприходській школі при церкві навчалося 10 учнів-хлопчиків (віком від 9 до 15 років) [9].

21 липня 1867 р. (у п'ятницю) в с.Костобобр сталася значна подія. Зокрема, під час огляду Чернігівської єпархії у селі перебував архієрей — єпископ Чернігівський Варлаам [10].

У 1869 р. при Покровській церкві було засновано приходське попечительство. Ці загальноєпархіальні установи працювали на громадських засадах і спрямовували свої зусилля на допомогу причту (персонал храму), утримання та облаштування храму. Передусім вони залучали фінансові і речові пожертви. До складу попечительства обиралися найшанованіші громадою люди. Так, у приходське попечительство при Покровській церкві на три роки було обрано: головою — селянина-власника Олексія Ємельяновича Мельникова, членами — Івченка, Клинцова, Дудка, Чаплю [11].

1874 р. у селі було відкрите Костобобрівське початкове земське народне училище. Того ж року у церковноприходській школі навчалося 40 хлопчиків [12].

Під час переможної для Росії чергової російсько-турецької війни 1877-1878 рр., воюючи за незалежність Болгарії і звільнення її від турецького поневолення, загинув уродженець села Костобобр унтер-офіцер 18-го Вологодського піхотного полку (5 піхотна дивізія) Опанас Антонович Лобок (був убитий на початку липня 1877 р. під фортецею Нікополь) [13].

До приходського попечительства при церкві у 1878 р. на три роки були обрані: головою — селянин-власник Р.Рева, членами — Г.Раскот, Т.Дудка, Я.Рубан, Ф.Дудка, В.Пунтус, В.Харитоненко, А.Завадський [14].

За Покровською церквою у с.Костобобр на 1878 р. було закріплено 853 мешканці (з них у с.Костобобр — 782, у селищі Олександрове — 71) [15].

У 1880 р. Покровська церква була перебудована і відремонтована. У травні цього ж року селяни захопили пасовища князя Голіцина і вигнали на них свою худобу. Почалися сутички між сільськими мешканцями та слугами князя. У село були введені війська, які простояли ціле літо. Деякі селяни понесли тілесні покарання.

У 1886 р. до приходського попечительства при Покровській церкві с.Костобобра на шість років були обрані: головою — селянин Прохор Романович Рева, членами — Макар Панкратович Івченко, Прохор Харлампійович Завадський, Василь Васильович Харитоненко, Сергій Маркович Супроненко і Флор Никифорович Осадчий [16].

23 червня 1888 р. і 17-18 червня 1890 р. у с.Костобобр під час огляду єпархії перебував єпископ Чернігівський та Ніжинський Веніамін [17].

На 1888 р. у Новгород-Сіверському повіті проживало понад 130 тис. людей. У Костобобрівській волості мешкав 5661 чоловік, у т.ч. 5494 — православного віросповідання, 159 — євреїв, 8 — римо-католиків. Волость складалася з 9 сільських товариств і належала до 2-го стану. У господарствах мешканців нараховувалося: 1197 коней, 1204 ВРХ, 3873 овець, 977 свиней і 294 кіз. Становим приставом 2-го стану був титулярний радник Іван Львович Яворський [18].

Станом на 1889 р., у Костобобрівській волості мешкало 9233 мешканці, з них 9021 — православного віросповідання, 202 — євреїв, 10 — римо-католиків. Волость складалася з 11 сільських товариств, відносилася до 2-ого стану поліції і була підпорядкована земському начальнику 5-ої ділянки (на той час начальником ділянки був відставний штабс-капітан Степан Іванович Слепушкин) [19].

У серпні 1890 р. селянин Прохор Мазепа (батько державного діяча періоду УНР Ісаака Прохоровича Мазепа) придбав за власні кошти ділянку землі (585 кв. сажень) у князя Е.В.Голіцина для того, щоб побудувати новий будинок для священика [20].

На 1892 р. у Новгород-Сіверському повіті проживало понад 131 тис. чоловік. До Костобобрівської волості входили такі населені пункти: **деревня Олександрівка** (або Радомка — мала 33 двори, в яких мешкало 109 чоловіків і 141 жінка), **село Архипівка** (153 двори, в яких мешкало 429 чоловіків і 469 жінок), **село Буда Воробйовська** (152 двори, в яких мешкало 456 чоловіків і 458 жінок), **село Воробйовка** (316 дворів, у яких мешкало 932 чоловіки і 959 жінок), **деревня Галаганівка** (84 двори, в яких мешкало 292 чоловіка і 275 жінок), **деревня Гремьачка** (або хутір Косовичев — 26 дво-

рів, у яких мешкало 87 чоловіків і 89 жінок), **село Залізний Міст** (167 дворів, у яких мешкало 532 чоловіки і 518 жінок), **село Костобобр** (394 двори, в яких мешкало 1226 чоловіків і 1254 жінки), **деревня Леонівка** (або хутір Павловського – 89 дворів, у яких мешкало 245 чоловіків і 244 жінки), **Чайкині хутори** (21 двір, у яких мешкало 30 чоловіків і 39 жінок) [21].

1892 р. селяни Прохор Харлампович Завацький і Костянтин Опанасович Конопля вирішили побудувати у селі паровий млин.

У 1895 р. князь Е.В.Голіцин продав свій маєток і цукровий завод поміщику Михайлу Ісидоровичу Дуриліну. Останній свого часу пожертвував Покровській церкві с.Костобобр 300 крб. (на постійне поминання свого померлого брата Андрія). У 1899 р. М.Дурилін запропонував Новгород-Сіверському повітовому земству відкрити у селі лікарню для надання допомоги робітникам цукрового заводу. На ці потреби він виділив з власних коштів 3300 крб. на будівництво і купівлю ділянки землі [22]. У цьому ж році Новгород-Сіверське повітове земство прийняло рішення про влаштування у селі щотижневих базарних торгів по п'ятницях і проведення трьох ярмарків на рік (навесні – «в неделю о Фоме», влітку – 26 червня і восени – 30 листопада) [23].

На 1896 р. у Новгород-Сіверському повіті проживало понад 138 тис. чоловік. Костобобрівська волость складалася з 9 сільських товариств. Земським начальником 5-ої ділянки залишався відставний штабс-капітан С.І.Слепушкін (мешкав у с.Галаганівка, користувався телеграфною конторою у с.Машево і поштовою конторою у с.Понурівка Стародубського повіту). Становим приставом 2-ого стану був титулярний радник Іван Михайлович Дараган. Земським лікарем у с.Бучках був надвірний радник Леонард-Іван Мартинович Василевський. Виконував обов'язки начальника поштово-телеграфного відділення в с.Машево титулярний радник Феодосій Васильович Ромаскевич. 6 листопада 1896 р. священника с.Костобобр Михайла Мояровського було призначено вчителем до Костобобрівського початкового земського народного училища [24].

У 1897 р. на кошти прихожан була відремонтована Покровська церква і навколо неї було облаштовано огорожу (на ці роботи витратили 646 крб.) [25].

14 червня 1897 р. у с.Костобобр, під час огляду єпархії, перебував єпископ Чернігівський та Ніжинський Антоній [26].

Згідно з першим всезагальним переписом Російської імперії 1897 р., у Новгород-Сіверському повіті Чернігівської губернії в етнографічному і національному плані мешкало: 91,11% – українців (малоросіян), 4,41% – євреїв, 4,31% – росіян, 0,64% – білорусів, 0,06% – поляків. У повіті проживало понад 146 тис. людей, з них грамотними було майже 20 тисяч. Українською мовою розмовляло понад 128 тис. людей, єврейською – понад 7 тис., російською – майже 5 тис., білоруською – всього 56 чоловік. Майже 120 тис. українців повіту займалося землеробством [27].

У 1897 – 1901 рр. біля села була прокладена залізнична колія Новосибків-Пирогівка. Тоді ж була збудована залізнична станція «Костобобр». Ініціатором будівництва даної гілки залізниці був Андрій Миколайович Косович – капітан 2-ого рангу у відставці, земський начальник, мешкав у своєму родовому маєтку поблизу с.Галаганівки Новгород-Сіверського повіту [28].

На 1900 р. приставом поліції 2-ого стану Новгород-Сіверського повіту, що мешкав у с.Костобобр, був колезький секретар Ієремії Герасимович Матисик. Волосним старшиною Костобобрівської волості – відставний унтер-офіцер Прохор Харлампійович Завацький, писарем при ньому – селянин П.Н.Куциба. До складу Костобобрівського волостного суду входили: запасний унтер-офіцер С.К.Супроненок (голова), судді – запасний єфрейтор А.А.Белаш, селяни Т.Н.Асадчий і Н.С.Андросенок [29].

На 1901 р. начальником поштово-телеграфного відділення у с.Костобобр був колезький секретар (на 1902 р. – титулярний радник) Петро Іванович Пагельс [30].

На 1901 р. до Костобобрівської волості входили такі населені пункти: **деревня Олександрівка** (тут мешкало 152 чоловіки і 147 жінок), **деревня Андрєсвка** (німецька колонія; тут мешкало 90 чоловіків і 98 жінок), **село Архипівка** (523 чоловіки і 549 жінок), **село Буда Воробйовська** (517 чоловіків і 493 жінки), **село Воробйовка**

(925 чоловіків і 919 жінок), деревня Галаганівка (428 чоловіків і 410 жінок), деревня Гремячка (або Косовичка — 152 чоловіки і 133 жінки), село Залізний Міст (673 чоловіки і 619 жінок), хутір Кожухів (38 чоловіків і 46 жінок), хутір Карасі (34 чоловіки і 16 жінок), село Костобобр (на р.Коста — 1409 чоловіків і 1431 жінка), залізнична станція Костобобр (або хутір Залізники — 12 чоловіків і 10 жінок), хутір Кравченків (11 чоловіків і 7 жінок), хутір Кріулькин (33 чоловіки і 36 жінок), деревня Леонівка (або хутір Павловський — 392 чоловіки і 397 жінок), хутір Леусевка (на р. Коста, біля озера — 74 чоловіки і 39 жінок), хутір Лизогубів (21 чоловік і 23 жінки), хутір Ляхів (Магонін — 60 чоловіків і 64 жінки), хутір Максимихин (8 чоловіків і 7 жінок), хутір Сидоракін (7 чоловіків і 5 жінок), хутір Ферубкин (8 чоловіків і 7 жінок), хутір Хролов (48 чоловіків і 54 жінки), хутір Чайкин (104 чоловіки і 109 жінок) [31].

Дані про кількість населення у с.Костобобр, станом на 1902 р.:

Соціальне походження	кількість дворів	чоловіків	жінок
дворяни	2	10	8
козаки	32	112	128
міщани	2	6	5
рядові військові	102	357	340
селяни-власники	325	1105	1108
Усього:	463	1590	1588

На 1902 р. цурковий завод Дуриліних виробляв цукру, патоки і жому на суму понад 100 тис. крб. на рік (працювало понад 200 робітників) [32].

Начальником поштово-телеграфного відділення на 1903 р. у с.Костобобр був колезький секретар Іван Павлович Товстоліс [33].

У 1903 р. після смерті М.Дуриліна маєток, землі, ліс і завод придбали купці —брати Асееви, які усю орну землю та сінокіс здали в оренду купцю Белкину, керувати цукровим підприємством доручили Смирнову і продали ліс купцю Ісаку Лазаровичу Гильману (І.Гильман на території станції Угли-Завод побудував лісопильний і маслوبيйний заводи) [34].

У 1904 р. єпископ Чернігівський та Ніжинський Антоній дав своє благословіння прихожанам Покровської церкви с.Костобобра Прохору Мазепі і Олексію Мокеенку за пожертви до цього храму. Перший пожертвував св.плащаницю з гробницею (вартістю 265 крб.), другий — запрестольний хрест (вартістю 65 крб.) [35].

На 1906 р. на Костобобрівському цукровому заводі працювало 178 робітників. У 1907 р. у с.Костобобр під час огляду єпархії перебував єпископ Чернігівський та Ніжинський Антоній. 27 серпня 1907 р. вікарій Чернігівської єпархії єпископ Нестор також відвідав село [36].

«Свекло-цукровим заводом» у селі продовжували володіти брати Асееви, Узруєво-Іванівським лісопильним заводом — М.Вітенберг і А.Дунаєвський (на х.Іванівський, Новгород-Сіверського повіту) [37].

Революційні події (1905–1907 рр.) знайшли свої прояви і у Костобобрі. Так, 1 серпня 1907 р. невідомим пострілом з револьвера був поранений місцевий волосний старшина Прохор Харлампійович Завадський. Вночі 14 жовтня 1907 р. від підпалу в ур. Невмивака біля Костобобра згоріли дві клуні з сіном, одна з яких належала поліцейському стражнику Юхиму Медведку, а інша — селянину Седькову (син останнього також служив стражником). 17 жовтня 1907 р. бандитами був поранений пострілом у голову місцевий становий пристав А.І.Тарасевич (на квартирі). Пристав лікувався у Київському військовому шпиталі (професор Кочаровський провів операцію — витяг кулі). 28 жовтня 1907 р. у маєтку купців Михайла та Олександра

Асеєвих при х.Леусевка Новгород-Сіверського повіту від підпалу згоріла клуня з запасами корму та інвентарем (збитки на суму 5100 крб.). Ввечері 30 листопада 1907 р. внаслідок підпалу вогнем було знищено клуню з хлібом волосного старшини П.Завацького (збитки — на 865 крб.). 9 липня 1908 р. біля ст.Угли була пограбована контора лісопильного заводу купця І.Гильмана [38].

Неприємні події продовжували переслідувати цукрозаводчиків села й надалі. Так, 23 червня 1910 р., вночі, на подвір'ї цукрового заводу братів Асеєвих, розпочалася пожежа (від підпалу). Пожежа виникла на дров'яному складі. Вогонь вдалося локалізувати. Було знищено тільки заводський магазин, розташований поблизу [39].

У 1911 р. у селі відбулася велика подія: завершено будівництво і проведено освячення нової Свято-Вознесенської церкви. Храм і дзвіниця були дерев'яними, на кам'яному фундаменті. Церква мала три олтарі: середній — на честь Вознесіння Господа, правий — на честь святого Миколая, лівий — Архистратига Михаїла (церкву почали зводити 1903 р.).

З 1906 по 1912 рр. з Костобобрівської волості на Далекий Схід Російської імперії виїхала 201 родина (1312 чол.) [40].

У 1912 р. на Костобобрівському цукровому заводі братів Олександра і Михаїла Васильовичів Асеєвих працювало 219 робітників, у цей же час на лісопильному заводі І.Гильмана при станції Угли-Завод трудилися 63 робітники. Брати Асеєви мали на території Новгород-Сіверського повіту і земельні володіння: Олександр Васильович — 3797 дес. землі і стільки ж Михаїло Васильович.

9 липня 1914 р. до села прибули: міністр юстиції Російської імперії Іван Григорович Щегловитов і чернігівський губернатор Ілля Іванович Стерлигов. У будинку Костобобрівського волосного правління проходила зустріч з місцевою владою (були присутні: волосний старшина, голова волосного суду, Ф.Ф.Юницький — голова з'їзду, А.В.Пуцин — голова земської управи, судді й земські начальники Новгород-Сіверського повіту). Потім на шести автомобілях гості поїхали до м.Новгорода-Сіверського, а губернатор повернувся через Костобобр до Чернігова [41].

Під час Першої світової війни на х.Новенькому, що був при цукровому заводі, жили солдати (вони відгодовували худобу на потреби фронту).

23 червня 1915 р. на ст.Угли-Завод згорів від пожежі лісопильний завод купця І.Л.Гильмана. На х.Узруй Новгород-Сіверського повіту стояв маєток, що належав дійсному статському раднику Павлу Олександровичу Демидову [42].

У 1915 р. у земській школі навчалося 127 хлопчиків і 48 дівчаток. Діяли церковно-приходська школа, народна бібліотека (розміщувалася у земській школі), якою керував викладацький склад цього навчального закладу. У селі працював фельдшер. Церковним старостою на той час був селянин Костянтин Опанасович Конотил (46 років).

Інформація про кількість населення у с.Костобобр, станом на 1915 р.:

Кількість дворів	чоловіків	жінок
408	1325	1434

До лютневої революції 1917 р. по селу нараховувалося 420 будинків, владу уособлював волосний старшина, що спирався на судового пристава, урядника і 12 поліцейських стражників. До 10 тис. десятин землі належало поміщику Асеєву. У селі діяли дві торгові лавки — Долгинова і Мурашковського. Фельдшером працював Артем Скопенко. Але населення зверталось в основному до бабок-шептух. Тільки А.П.Рева, син заможного селянина, мав вищу освіту. У селі було три велосипеди — у священика, трактирника Окуня, селянина Є.І.Кравченка. Діяло дві церкви [43].

4 березня 1917 р. у Костобобрі з московських газет дізналися про падіння царської влади. Селяни раділи: «Христос Воскресе!». Стражників розпустили (обирали виборних до міліції) [44].

18 квітня 1917 р. у селі святкували «День громадянського празника народной

свободи». Червоні прапори розвісили по хатах та установах. Відбулося урочисте богослужіння в обох церквах села «за многолетие народного правительства». Після чого натовп (понад 2 тис. чол.) пройшов з червоними прапорами по селу. На той час на цукровому заводі працювали полонені австрійці [45].

Наприкінці липня 1917 р. солдати 8-го важкого артилерійського дивізіону пограбували на х.Узруй маєток дійсного статського радника П.Демидова (забрали вино у пляшках на кілька тисяч карбованців) [46].

Наприкінці 1917 р. селяни самовільно описали цукровий завод і відібрали його у власників [47].

У квітні 1918 р. у село ввійшли німці, які залишалися тут деякий час. У листопаді 1918 р. представники влади гетьмана П.Скоропадського були заарештовані бійцями Жадівського партизанського загону (командир — Кирило Антонович Василенко) у Костобобрівському волосному правлінні [48].

На 1919 р. по Костобобрівській волості нараховувалося 1789 дворів і мешкало 12 тис. жителів. До складу волості входили такі населені пункти: **село Костобобр** (423 двори, 2813 мешканців), **деревня Леонівка** (93 двори, 687 мешканців), **деревня Премячка** (або хутір Косовича — 23 двори, 147 мешканців), **деревня Галаганівка** (88 дворів, 644 мешканці), **село Залізний Міст** (217 дворів, 1369 мешканців), **село Архипівка** (169 дворів, 1038 мешканців), **село Буда Воробійовська** (191 двір, 1353 мешканців), **хутір Внутрішній Бір** (33 двори, 230 мешканців), **село Воробійовка** (404 двори, 2662 мешканці), **хутір Карасі** (4 двори), **хутір Фролов** (8 дворів, 65 мешканців), **хутір Кожухів** (21 двір, 174 мешканці), **деревня Олександрівка** (або Радомка — 58 дворів, 437 мешканців), **селище біля ст. Костобобр** (17 дворів, 83 мешканці), **колонія Андреевка** (30 дворів, 220 мешканців), **хутір Кривулькин** (Криулькин — 10 дворів, 78 мешканців). У Костобобрівській школі на той час навчалося 169 учнів (з 1-го по 6-ий класи — 117 хлопчиків і 52 дівчинки), працювало шість вчителів (школа була відкрита у 1874 р.) [49].

Першим головою сільської ради став С.Бондаренко, а першим головою волостного виконавчого комітету — С.Мицук, секретарем — Лука Опанасович Костін. Першим секретарем комсомольської ячейки (виникла у 1922 р., до неї входило 12 чоловік) був Єлисей Романович Седень [50].

4 (16) квітня 1920 р. помер священник Михайло Мояровський, а на його місце було призначено священника села Шептаки Новгород-Сіверського повіту Дмитра Михайловича Веденського. У цьому ж році на посаду волосного військового комісара отримав направлення Трофим Гурійович Ременець.

На 1 січня 1922 р. у школі працювало п'ять вчителів (жінок), навчалося 160 учнів. У школі на заводі «Костобобр» була одна вчителька і вчилася 28 дітей [51]. У 20-х рр. ХХ ст. заможних селян називали «кулаками, єдиноличниками». Невеликі крупорушки були у кожному селянському дворі.

У 1924 р. секретарем Костобобрівського волосного виконавчого комітету працював Кирило Антонович Василенко. Того ж таки року в селі був створений перший колгосп «Червоний хлібороб» (активістами були Ф.М.Мазепа, І.М.Рубан, Д.М.Литвяк). 1926 р. с.Костобобр увійшло до складу Семенівського району. Колективізацію у селі проводили перші комуністи: Макар Раскот, Олексій Юркевич та Михаль Папко. До початку 1931 р. у селі діяло вже 9 колгоспів. До війни їх головами були: Ф.М.Рубан, С.В.Мельник, А.Г.Чапля, С.С.Мазепа, І.П.Циганок. Внаслідок колективізації були розкуркулені й зазнали репресій родини Гриценків, Кулаків, Завадських та ін. Григорій Каленикович Мазепа займався питанням збільшення кількості освічених селян. На 1934 р. педагогічний колектив сільської школи нараховував уже 18 працівників [52]. Під час голодомору 1932 - 1933 рр. багато людей померло, особливо дітей (у родини Корецьких на «Сковородці» померло 4 дітей), люди пухли від голоду. До війни у селі проживало багато євреїв. Так, єврей Марко займався пошивом капелюхів (мав у центрі населеного пункту «ларьок», де виробляв і продавав власну продукцію), його дружина Естерка шила одяг на швейній машинці. Авдашко Євдокимович Завадський (без лівої ноги, втратив її ще під час Першої світової війни) був відомим вальщиком

(робив валянки). З Семенівки привозили для продажу чоботи. Священиком у селі до Другої світової війни продовжував служити Д.Веденський.

25 серпня 1941 р. с.Костобобр було захоплено німецькою 3 танковою дивізією (командир — генерал-лейтенант В.Модель, майбутній — генерал-фельдмаршал) з 24-ого танкового корпусу 2-ої танкової групи генерал-полковника Г.Гудеріана [53].

Після захоплення села німцями (були і мадяри) протягом місяця (а можливо, і більше) на території села перебували радянські військовополонені. Їх тримали у церкві і за огорожею біля кладовища. Багато полонених померло (їх клали у ями поблизу). Після відступу противника деяких радянських воїнів перепоховали біля старого сільського кладовища (склали в одну могилу і насипали пагорб).

На території залізничної станції Костобобрів дислокувався гарнізон, що складався з мадярів (навкруги були облаштовані доти і дзоти, оточені колючим дротом). Відступаючи у вересні 1943 р., окупанти підірвали будівлю станції.

З вересня 1941 по вересень 1943 р. у школі Костобоброва постійно жили німці. Німецька рота зв'язку була розквартирована у сільській лікарні. Старостою у селі під час окупації був Кирило Митрофанович Седень. На підпільній роботі перебував Павло Олексійович Медведок (був поліцаєм). У с.Карасі з весни 1943 р. почала діяти підпільна група підлітків (13 — 16 років), до якої входили: Микола Павлович Денгуб, Михайло Романович Седень, його брат Степан Романович Седень та Степан Свиридович Любеч. Ця група робила диверсії на дорогах (ставили міни, пошкоджували телеграфний зв'язок). Підлітки діяли згідно з наказами партизанського загону ім.Чапаєва (командир — Г.С.Артозеєв). Міни їх навчив ставити командир диверсійної групи цього загону Олексій Євдокимович Шахов.

Перед відступом у вересні 1943 р. німецькі вояки три тижні жили по сільських хатах. У день відступу — «власовці з хрестами на грудях палили село. 19 вересня 1943 р. Костобобрів було звільнено частинами 137-ої стрілецької дивізії 48-ої армії. На фронтах Другої світової війни загинуло 232 уродженці села [54].

Ще до війни і після неї кожна селянська родина сплачувала такі податки державі (на рік): 25 крб. грошима, 40 кг м'яса, 250 яєць, 23 крб. «холостяцькі» (сплачували, навіть якщо було двоє дітей), податки на дерева і кущі. Якщо податки не сплачувалися у потрібний строк, то влада забирала домашню худобу.

Після війни фельдшером у селі працювала Уляна Григорівна (дівооче прізвище Гриценко).

Костобобрівська середня школа імені Б.Хмельницького діяла у приміщенні колишньої Покровської церкви.

У 60-х роках ХХ ст. Максим Гаврилович Білодід, Василь Михайлович Седень і Микола Леонович Гутора востаннє пофарбували зовні Вознесенський храм напередодні його закриття. Священиком на той час був Федір Тетьорник (помер у м.Конотоп у 80-х рр.). Мільян Миколайович Садовий (фронтовик) чистив колодязі.

Згідно з інформацією, яку надала мешканка села Уляна Карпівна Білодід (1927 р.н.), навесні, напередодні свята Пасхи, у 1979 р. мешканець села на ім'я Г. (член комуністичної партії), за наказом чернігівського керівництва підпалив Свято-Вознесенську церкву (отримавши за це пляшку горілки). Якраз у цей час у селі зводили будинок культури. Надійшли гроші і на проведення реставраційних робіт у церкві. Керівництво області, яке саме приїхало у село, вирішило, що краще ці кошти використати на добудову клубу. Тому таємно віддало наказ про підпал храму.

Найвідомішими уродженцями села є: Ісак Прохорович Мазепа — міністр внутрішніх справ в уряді УНР, голова уряду УНР у 1919 р. (народився 16 серпня 1884 р.), Степан Федорович Мазепа (дипломат, співробітник місії УРСР при ООН, навчався у Чернігові, Москві, його батько — Федір Максимович — організатор першого колгоспу у селі). Донька С.Ф.Мазепа — відома російська журналістка, правозахисниця Анна Політковська (народилася у Нью-Йорку, за іншими даними — у Чернігівській області). Дмитро Кирилович Ус — полковник, кандидат філософських наук, Михайло Кирилович Ус — підполковник, Іван Іванович Гаврюш — полковник, начальник Головного штабу військ ППО, Василь Федорович Фролов — капітан 1-ого рангу,

доктор наук, Микола Федорович Лобок — капітан 1-ого рангу, викладач Вищого військово-морського училища радіоелектроніки ім. А.Попова. Костобобрівську середню школу ім. Б.Хмельницького закінчив Президент України Леонід Данилович Кучма.

За окремими частинами («улицями, кутками») села закріпилися такі назви: Сквородка, Хрест, Зірка, Загора, План, Хлебороб, Гехар.

Наприкінці XIX — на початку XX ст. навколо села були такі урочища: Конопінець, Архиповщина, Поливодино, Бабурщина, Довгія, Резки, Олесь, Ситиха під х.Почетуха Бродовське, Апахов бугор, Залізники (ст.Костобобр), Печарка або Погарка (на Стародубівській дорозі між с.Костобобр і с.Азаровка, р.Броди). Хутори: Колона (біля с.Буда), Почетуха, Ситихин (від прізвища селянки «Ситиха»), Кравченков, Дегтяренков, Горчиков.

Навколо села височіли три пагорби: перший — Кам'яна гора — за 4 версти на схід від Костобобра (за місцевими переказами, колись тут жив розбійник; у середині XIX ст. міщанин Микита Демиденко перекопав цей пагорб кількома каналами, бо сподівався знайти скарб); другий — Спаський — за 3 версти південно-західніше від села; третій — Гарницька гора — за 2 версти на південь від села.

Самогубців, які повісилися, ховали у канавах біля кладовища (священики у таких випадках не проводили служби). «Лодирем, трутнем» — називали тих мешканців, які мали небагато дітей або ж зовсім їх не мали. Для того, щоб пішов дощ, криниці чистили жінки-вдови (чистили 9 криниць і читали молитви).

У XIX - першій половині XX ст. мешканці мали великі отари овець. Розводили кролів, свиней («чушки» — свині). Пасічництвом майже не займалися. Тільки брати Білоуси до Другої світової війни і після розводили бджіл. Мешканці вживали хлібний квас, кисіль (з вівсяної муки), «кулагу» (з грецької муки), «медавуху» (вважали за вино, робили з меду). Горілку виробляли з цукрових бураків. З картоплі робили деруни, «бульбяники». З гречаної муки — «бліни». «Дежки» використовували для зберігання хліба, бочки — для соління огірків та грибів. З липи робили дерев'яний посуд.

Населення займалося полюванням, збиранням грибів (які називали «губами»). Збирали рижики, масляки, опеньки, хрящі. У Зеленій році (за Гехаром) збирали лісові горіхи (з 18 серпня).

З конопель ткали полотно, з якого шили чоловічі штани, виготовляли скатертини тощо. До Пасхи треба було виткати усе полотно. У п'ятницю ніколи не ткали.

Мешканці Костобоброва носили лапті («постоли»), «обори» (з мотузками на лаптях), чоботи, валянки. «Сорока» — жіночий капелюх — одягався під хустину. «Поньова» — жіноча спідниця (один фартух спереду, а інший — ззаду, з боків — прорізи). «Корсетка» — коротенька жилетка з хвостиками. Одяг вишивали «настиланням» (гладь) та болгарським хрестом. Плели мережива (їх нашивали на сорочки, хустинки).

Для прання білизни використовували «кочулку», деревний попіл («купна зола») слугував пральним порошком.

«Примостка» — дерев'яна секція, що приставлялася до лави (для сну). Складові печі: запечек, припечек, комен, черена, юшка, підпіччя.

Для маленької дитини використовували полотняну люльку, а для більшої — дерев'яну люльку. «Піали» — пристрій (шалаш) для виносу маленької дитини у поле.

«Сніданки» так називали людей, що приносили під час весілля молодим сніданок.

Деякі слова, які вживають у селі: берд (полотно у ткацькому верстаті), гарба (віз з двох дробин), гумно (приміщення для молотьби), діван (дерев'яна, різьблена лава зі спинкою), доловка (підлога з глини), жлукта (дїжка, що не має дна), кайстри (частина стебла льону), кік (кукурудзяний качан), кладка (настил з дошок на річці для прання), клеть (окреме приміщення для зберігання харчів), клямка (залізний пристрій у дверях), кузікі (гудзики), купа (торф), мост (підлога з дерева), овін (дерев'яна будка у stodолі, де сушили снопи), повець (дах над сільськогосподарськими будівлями), подворотниця (дошка під ворота двору), прясло (забор), пуня (клуня), секар (капка), сенци (сіни), спод (спідня білизна), стекалень (деталь ткацького верстата), трепкач (полотняна сумка, у якій носили з собою обід), трьома (трям; центральна дошка на

стелі), хвіртка (калитка), цебер (таз з «ушами»), чепела (пічний рогач для сковороди), шандура (спідниця, «спадниця»), шележкі (техніка вишивання), шибкі (скло у вікнах), широтва (цебер без «ушей»).

1. Военно-статистическое обозрение Российской империи. Черниговская губерния. — Спб., 1851. — С. 17; Лазаревский А. Описание старой Малороссии. Полк Стародубский. — Брянск, 2008. С. 220 — 221; Судиенко М. Материалы для Отечественной истории. — К., 1853. — Т. 1. — С. 60 — 61; Филарет (Гумилевский). Новгород-Северский уезд // ЧЕИ. — 1872. — № 13. — Часть неофициальная. — С. 286 — 288.

2. Центральний Державний Архів України. — Ф. 64. — Оп. 1. — Спр. 959. — Арк. 76.

3. // Киевская старина. — 1884. — Квітень. — С. 11.

4. Державний архів Чернігівської області (далі — ДАЧО). — Ф. 128. — Оп. 1. — Спр. 1208. — Арк. 770, 773 — 838.

5. Списки населенных мест Российской империи. Черниговская губерния. — Спб., 1866. — С. 25 — 26, 30.

6. Там само. — С. 110, 112 — 113.

7. // Черниговские епархиальные известия (далі — ЧЕИ). — 1861. — № 14. — Часть официальная. — С. 176.

8. // ЧЕИ. — 1863. — № 6. — Часть официальная. — С. 53 — 55.

9. // ЧЕИ. — 1867. — № 15. — Часть официальная. — С. 567 — 572.

10. // ЧЕИ. — 1867. — № 13. — Часть официальная. — С. 430 — 432.

11. // ЧЕИ. — 1869. — № 16. — Часть официальная. — С. 499.

12. Журналы очередного заседания Новгородсеверского уездного земского собрания 1888 года. — Чернигов, 1889. — С. 39 — 40; // ЧЕИ. — 1875. — № 18. — Часть официальная. — С. 375.

13. Именной список нижним чинам, уроженцам Черниговской губернии, убитым, без вести пропавшим и умершим от ран в 1877 году // ЧЕИ. — 1878. — № 6. — Часть официальная. — С. 127; № 8. — Часть официальная. — С. 165–167; № 12. — Часть официальная. — С. 217–219.

14. // ЧЕИ. — 1878. — № 23. — Часть официальная. — С. 351.

15. // ЧЕИ. — 1878. — № 8. — Часть официальная. — С. 155 — 158.

16. // ЧЕИ. — 1886. — № 1. — Часть официальная. — С. 26.

17. // ЧЕИ. — 1888. — № 10. — Часть официальная. — С. 418 — 421.

18. Календарь Черниговской губернии на 1890 р. — Чернігів, 1889. — С. 26 — 47, 165.

19. Календарь Черниговской губернии на 1891 р. — Чернігів, 1890. — С. 35, 43, 211.

20. ДАЧО. — Ф. 679. — Оп. 4. — Спр. 1566 а. — Арк. 338 — 339.

21. Календарь Черниговской губернии на 1893 р. — Чернігів, 1892. — С. 84, 86, 91, 96, 97, 100, 107, 118, 122, 162; Календарь Черниговской губернии на 1894 р. — Чернігів, 1893. — С. 63.

22. Свод постановлений уездных земских собраний Черниговской губернии очередных и чрезвычайных сессий, происходивших в 1899 г. — Чернигов, 1901. — С. 255.

23. Там само. — С. 399.

24. Календарь Черниговской губернии на 1898 г. — Чернигов, 1897. — С. 85 — 86, 91, 234, 242, 288 — 289; // ЧЕИ. — 1896. — № 22. — Часть официальная. — С. 631.

25. // ЧЕИ. — 1897. — № 5. — Часть официальная. — С. 103

26. // ЧЕИ. — 1897. — № 11. — Часть официальная. — С. 1 — 6.

27. Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897. Черниговская губерния. — 1905. — С. 1, 12, 25, 86, 112 — 113, 196 — 197, 254.

28. // Черниговское слово. — 19 грудня. — 1915. — С. 3 — 4.

29. Путеводитель по городу Чернигову. — Чернигов, 1900. — С. 151, 165, 181, 203.

30. Календарь Черниговской губернии на 1902 г. — Чернигов, 1901. — С. 111, 112, 114, 119; Календарь Черниговской губернии на 1903 г. — Чернигов, 1902. — С. 113, 114, 116, 122, 169.

31. Список населенных мест Черниговской губернии, имеющих не менее 10 жителей, по данным 1901 года. — Чернигов, 1902. — С. 7, 9 — 10, 21, 32, 35, 42, 55, 65, 68, 79, 81, 83, 90, 97 — 98, 152, 171, 176.
32. Россия. Полное географическое описание нашего отечества. Малороссия. — Спб., 1903. — Т. 1. — С. 447.
33. Календарь Черниговской губернии на 1905 г. — Чернигов, 1904. — С. 296 — 297.
34. Наш край родной, Семеновщина. — К., 2000. — С. 57.
35. // ЧЕИ. — 1904. — № 16. — Часть официальная. — С. 629.
36. // Черниговские губернские ведомости. — 1906. — 2 февраля. — Часть официальная. — С. 2; // ЧЕИ. — 1907. — № 15. — Часть официальная. — С. 502 — 505.
37. // Черниговское слово. — 25 вересня. — 1907. — С. 2.
38. // Черниговское слово. — 4 серпня. — 1907. — С. 2; 19 жовтня. — 1907. — С. 3; 20 жовтня. — С. 3; 30 жовтня. — 1907. — С. 3; 6 листопада. — 1907. — С. 2; 6 грудня. — С. 2; 12 грудня. — 1907. — С. 2; 13 липня. — 1908. — С. 3.
39. // Черниговское слово. — 2 липня. — 1910. — С. 3.
40. // Черниговская земская неделя. — 1914. — 11 апреля. — С. 7.
41. // Черниговское слово. — 1914. — 25 июля. — С. 3.
42. // Черниговское слово. — 9 квітня. — 1915. — С. 4; 1 липня. — 1915. — С. 4.
43. Яценко П. Костобобров за полвека // Красное Знамя. — 1967. — 20 мая. — С. 2.
44. // Черниговская земская газета. — 31 березня. — 1917. — С. 7.
45. // Черниговская земская газета. — 23 травня. — 1917. — С. 8.
46. // Известия Черниговских губернских исполнительных и продовольственных комитетов. — 25 серпня. — 1917. — С. 4.
47. // Черниговский край. — 3 січня. — 1918. — С. 4.
48. Матора В. Октябрьская революция и Гражданская война на Семеновщине // Красное Знамя. — 1966. — 11 июня. — С. 4.
49. ДАЧО. — Ф. Р-942. — Оп. 1. — Спр. 61. — Арк.95, 101; Список селений и городов Черниговской губернии по уездам и волостям. — Чернигов, 1919. — С. 21.
50. Яценко П. Костобобров за полвека // Красное Знамя. — 1967. — 20 мая. — С. 2.
51. ДАЧО. — Ф. Р-593. — Оп.1. — Спр. 473. — Арк. 26.
52. Яценко П. Костобобров за полвека // Красное Знамя. — 1967. — 20 мая. — С. 2.
53. Гудериан Г. Воспоминания солдата. — Смоленск, 1999. — С. 153.
54. Чернігівщина. Енциклопедичний довідник. — К., 1990. — С. 353.

В статье говорится о историческом прошлом с.Костобобров Семеновского района Черниговской области.

Ключевые слова: *село, крестьянин, школа, волость.*

The article says about the historical past s.Kostobobrov Semenov district of Chernihiv region.

Key words: village, a farmer, a school, district.